

تورکمن دیلینداکی سوز جوکلرینگ اولانیلیشی نینگ درنگوی

عبدالرحیم فرزاد*

پوهندوی، تورکمن دیلی و ادبیاتی دیپارتمنتی، تعلیم و تربیه فاکولته سی، جوزجان پوهنتونی، شبرغان، افغانستان.

<https://orcid.org/0009-0009-5531-2857-abdulrahimfarzad44@gmail.com>

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۲۳)

غیسفا مضمونی

تورکمن دیلینداکی سوز جوکلری، اساسا هم دیلینگ دگیشلی بولومینده سوزلرینگ غورلوشینی، اویتگیشینی، گورنوشلرینی و سوزلری بللی بیر توپاره بولمگینگ دوزگونلرینی، قانونه لایقلا رینی اورنمک بولیور. شونلوق بیلن سوزلری شویله توپارلاره بولوب اورنمک داب بولوب غالب دیر. شیله لیک- ده هر دیلینگ اوز دستوری- گرامری بار دیر. تورکمن دیلینی هم ادیل بویله کی دیلرینگکی یالی بللی بیر قاعده و قانونه لایقلا ر اساسیندا درنگه مکلیک یرلیکلی دیر. شونلوقدا تورکمن دیلی نینگ هم سوز جوکلری بولومینده سوزلری شو آشاقداقی یالی توپارلاره بولوب اورنمک بیلن بولاری: "آت، صفت، ایشلیک، چالیشما، سان، باغلا یجی، اولموکلر و سوزسونگی کمکچی لری" یالی سوز توپارلارینه بولوب، اولارینگ هر یسینه دگیشلی مثاللار درنگه لپ اورنمکلیک مقصدی گوزا ونگونده توتیلدی. بو تحقیق دان هدف و اساسی مساله تورکمن دیلی نینگ سوز جوکلری نینگ ایشله نیلیشی باره سیندا گچمیشلرده ادیلن ایشلری اورنیپ، شو اوردا ایشلاپ علمی تازه لیک لر یوزه چیقارماق، بو بولسه بو اوور بیلن ایش سالیسیون ادم لاره حاس دا فایده لی بولار دیپ امید ادیاریس. بو علمی تحقیقی ایشه دگیشلی علمی ایشلر اونغ هم افغانستان دا، ترکیه و ایران دا دگیشلی عالملار طرفیندا ن عمومی گورنوشینده ادیلن ایشلر همده کابیر بولکله ین ادیلن ایشلری گوزدن گچیریلدی؛ یونه غینانساق دا اودییه ن گوزه دورتیلیپ دوران ایشلر ادیلمه دی؛ اما اونگا غاراماز دان بویله کی کابیر داشاری اولکه لرده اساسا هم تورکمنستان دا اوران غووی ایشلر ادیلدی دیساک یالنگیشماساق گره ک.

اساسی ایش سالیسیون سوزلر: ات، ایشلیک، چالیشما، سانلار، سوز، سوز جوک، صفت.

*. فرزاد، عبدالرحیم. (۱۴۰۴). تورکمن دیلینداکی سوز جوکلرینگ اولانیلیشی نینگ درنگوی. مجله علمی-تحقیقی

جوزجانان ۱۸ (۲)، ۴۲-۲۷. <https://doi.org/10.69892/jawzjanaan.2025.87>

The Study of Using Word Classes in Turkmen Language

Abdul Rahim FARZAD*

Assistant Prof, Department of Turkmen Language and Literature, Faculty of Education, Jawzjan University, Sheberghan, Afghanistan.

abdulrahimfarzad44@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0009-5531-2857>

(Received: 31/01/2026 - Accepted: 12/04/2026)

Abstract

In the Turkmen language, word classes are studied within the framework of linguistic change, focusing on the formation, transformation, structures, and classification of words into specific groups according to certain rules and principles. Therefore, it has become a common practice and custom to classify words into different categories for linguistic analysis. Like other languages, the Turkmen language has its own grammatical system, and it can be examined based on specific grammatical rules and principles. Accordingly, in Turkmen morphology, words can be classified into the following categories: nouns, adjectives, verbs, pronouns, numerals, conjunctions, interjections, modal words, and sentence-final particles. Each category is examined with various examples. The aim of this research is to review previous studies on the use of word classes in Turkmen language and to present new scientific findings in this field, which we hope will be beneficial for researchers and scholars working on this topic. Although some general studies have been conducted on this subject in Afghanistan, Turkey, and Iran that they are regrettably limited. However, in foreign countries, especially in Turkmenistan, extensive research has been carried out.

Keywords: Adjective, Noun, Pronoun, Numerals, Verb, Word, Word Class.

*. **Citation:** Farzad, A. (2026). The Study of Using Word Classes in Turkmen Language. *Scientific-Research Journal of Jawzjanan*, 18(2), 27–42. <https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2025.87>

گیریش

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

تورکمن دیل دستوری و یا - دا تورکمن ادبیاتی بویونچه تورکمن دیلینده بیزینگ یورت ده هم علمی ایش لر و فرهنگي فعالیت لر، دویبوندن ادیلماں دوران دال. چونکه دوکتور محمد صالح راسخینگ کابیر ایشلرینده اونی گورمک بولیور. شونونګ یالی هم مرحوم عبدالمجید توران، مرحوم عبدالکریم بهمن یالی کابیر افغانستان تورکمن عالم لاری نینگ ادن ایش لرینی و شو مقاله نینگ یازاری نینگ هم "حاضرکی زمان تورکمن دیلی نینگ گرامری" اتلی کتابینی یادلامان بولماز؛ "گونش" مجله سینده؛ "صحرا"، "گورش"... یالی جریده لرده بولک لهین نشر بولان ایشلری و باشغه - دا کابیر فرهنگي لرینګ و شاعرلارینګ ایش لرینی یادلاماق بولار؛ اما غیناساق ده شو یوقاردا ادی توتولان لاردان باشغه بو وقته چنلی تورکمن دیلی بویونچه اونونګ گرامری، دستوری بویونچه افغانستان تورکمن لرینده یوقاری علمی اهمیتلی هیچ حیلی علمی ایش لر ادیلمدی دیساک هم یالنگیشماساق گرک. خود شونونګ اوچین هم افغانستان تورکمن لرینده ایلکیجی لرینګ قظرینده تورکمن دیلی نینگ "تورکمن دیلینده سوزجو کلرینګ اوانیلیشی نینگ درنګوی" عنوانی بیلن بو مقاله نی تیارلاماغه چالیشیلدی (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۱-۲).

مقاله دا تحقیق مسأله سی تورکمن دیلینده سوزجو کلرینګ اوانیلیشی نینگ درنګوی موضوع سی بویونچه، سوزجو کلری یاسایجی غوشولمالار اساسیندا، آتلاردا، صفت لاردا، سانلاردا، چالیشمالاردا ایشلیکلرده و بویله سوزتوپارلاری اساسیندا درنګو ادیلیپ، تورکمن دیلینده اوانیلیون سوزجو کلری یوزه چیقارماغه چالیشیلدی. شونلوق بیلن بو تحقیق دان هدف، تورکمن دیلینداکی سوزجو کلرینی دورلی سوزتوپارلاری بویونچه یاسایجی غوشولمالار اساسیندا یوزه چیقارماق مقاله نینگ باش مقصدی بولوپدوریور. بو تحقیقینګ اهمیت هم دیسنگ مهم و اولی دیر. چونکه تورکمن دیلی و ادبیاتی بویونچه عزیز اولکه میز افغانستان دا از هم بولسه بولکله یین ایشلر ادیلدی؛ اما دینگه تورکمن دیلی نینگ سوزجو کلری حقیندا ایراتین بیر علمی - تحقیقی بیر ایش ادیلمدی دیسک یالنگیشماساق گرک. چونکه بو ایش اولکه میز تورکمن سوزجو کلری بویونچه ایلکینجی ادیلن درنګو دیر.

تحقیقینګ گچمیشی بو مقاله نی تیارلاماق دا کابیر افغانستانی دیلشناس عالم لارینګ اولاردان "محمد صالح راسخ یلدرمینګ «تاریخ و فرهنگ تورکمنها» اتلی اثری نینگ، عبدالمجید تورانینګ «نگاهی بتاریخ و فرهنگ تورکمنها»، «کونگل لر صداسی ایکینجی جلدی» یالی

اثرلرلرینگ دگیشلی بولولملرینده یادلانیپ گچیلپ، کابیر تورکمنی مجله دیر جریده لرده شاعرینگ شعرلری بولکله ین چاپ ادیلیپ ایل- گونه یایراپدیر. شویله- ده غونگشی و داشاری یورتلی و اساسا هم تورکمنستانلی دیشناس عالملا رینگ اثرلرینه یوزله نیلیدی. اساسا هم دیشناس عالم نوریاغدی "نارتیوف"، پ. عظیموف، یاز مراد عوضوف، بیکمراد ویسوف، یاز محمد چونگایوف، دوکتور محمد حسین "یمین" یالی گویچلی دیل شناس لارینگ فکر لریندان و ایش لریندان فایدالانیلیدی. یونه غینانساقدا عزیز اولکامیز افغانستان دا شو یوقاردا ایدیلیپ گچیلن اوجیسیز ایشلرینگ داشیندا هیچ بیر ایش ادیلمه دی، حتی بو تورکمن دیلینداکی سوزجوکلر حقیقدا آیراتین بیر علمی ایش افغانستان دا ادیلدی دیساکهم یالنگیشماریس چونکه غینانساقدا ایلدشلی میزینگ کوبلوک گوتریمی نینگ بو باره دا هیچ حیلی معلوماتلاری یوق دیساکهم یالنگیشماساق گرهک. خود شو مسأله نی چوزگودی گوز اونگونه توتولوب، شویله سوراغلاره جواب گوزله نیپ، بومقاله داقی موضوع علمی تحقیقی اساسدا درنگو ادیلدی.

بو مقاله نی تیارلاماقدا کتابخانه ای (توصیفی تحقیق گورنوشیندن) اولانیلیدی. شیله- ده بو علمی درنگو ایشینده یوردیمیزداکی و داشاری یورتلرداکی اعتبارلی چشمه لرده اساسهم عزیز اولکهمیز افغانستان، ایران و تورکمنستان اولکه لرینده نشر ادیلن علمی و تحقیقی کتابلاردان و مجله دیر مقاله لاردان موضوعینگ آچیقلاینیشی اوچین فایده لانیلیدی.

حاضرکی زمان تورکمن دیلینده سوزلر اوزلری نینگ سوزدوزومی بویونچه اصل سوزلر و غوشولمه لار گورنوشینده بولیور.

اصل سوزلر هر دیل یینگ مورفولوژی سی نینگ اساسی بوله گیینی اییه لیور. چونکه اصل سوزلر سوزونگ اینگ کیچی بوله گی بولوب، شوندان کیچی بولکلره بولوب بولمایان سوزلر دیر. اگرده اصل سوزلری اوندان کیچی بولکلره بولسنگ، معنی انگلادمایارلار. اصل سوزلره شولار دگیشلیدیر: "اوقه، گیل، گیت،".

غوشولمه لار. کمکچی سوزجوکلری یا غوشولمالاری سوزلرینگ دوزومینده کوپ گورمک بولیور. اصلینده غوشولمه لارایکی گورنوشده بولیور:

۱. سوزلرینگ اونگوندن غوشولیان غوشولمه لار. ۲. سوزلرینگ سونگوندن غوشولیان غوشولمه لار.

۲. سوزلرینگ اونگوندن غوشولیان غوشولمالار، تورکمن دیلینده سیرک ئوشگلیون بولسه دا، بو غوشمالار تورکمن دیلینه باشغه دیل لردن، اساسا هم فارسچه دیلیندن گچن

غوشولمالار حسابلانیلیار! مثلاً: "با، بی، بد، نا" = با هوش، بادب، بی هوش، بی ادب، بی ایش (بیکار)، بد اخلاق، بد نیت، نادان، ناخوش، نا ساغ .

۳. سوزلرینګ سونګوندن غوشولیان غوشولمالار. تورکمن دیلینده غوشولمالار اساساً هم سوزلرینګ سونګوندن غوشولپ اوانیلیار. مثال اوچین: "چی، چیلیق" = ایشچی، اشچی، سواغچی - سواغچیلیق، یا اکرانچیلیق، مالدارچیلیق.

تورکمن دیلینداکی سوزینګ سونګوندان غوشولپون غوشولمالارینګ کوپسی دیین یالی عرب- فارس دیلریندن گچنلری هم بار! مثلاً: "ستان - افغانستان - گلستان - بان - باغبان - پاده بان، باز - دارباز - اتباز، نامه- روحنامه- اوغوزنامه، خانه- کتابخانه- اشخانه، خور- نلخور- پلوخور، کش- دویه کش- ارايه کش و شونگا منګزشر (Nartyvew, 2009, p.3548).

الف) آتار و اولارینګ گورنوشلری

آتار؛ انسانلارینګ، حیوانلارینګ، اوسوملوکلرینګ، جانلی و جانسیز طبیعتدا باربولان دورلی ذاتلارینګ ادینی بیلدیرپ، کیم؟، نامه؟، نیرا؟، دیین سوراغلاره جواب بولوپ گلیان سوزلره آتار دیلیار.

آتار معنیسی بویونجه بیرناچه توپارلاره بولونیارلر.

خاص آتار. تاکلیکداکی دوشونجه لرینګ، (ادملارینګ، یر- یورتلرینګ، شهرلرینګ، دریا- دنگیزلرینګ، داغ- چوللرینګ) و بيله شونګه منګز دوشونجه لرینګ آتارینی انگلادیار. مثلاً: "احمد، محمود، عایشه، فاطمه، البورس داغی، هندوکش داغی، گونش جریده سی، خزدنگیزی، آمودریاسی، فردوسی نینگ شاهنامه سی، اندخوی، مزارشریف، کابل و شونګه منګزشر خاص آتاره دگیشلی بولوپدوربار (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۴۸-۵۰).

جنس آتار. بوخیلی آتار عمومیلقدده ذاتلارینګ، دوشونجه لرینګ، آتارینی انگلادیارلار. مثال اوچین: "داش - (همه دورلی داشلاری اوزایچینه الیار)، درخت - (همه دورلی درختلاری اوزایچینه الیار)" و یاده "میوه، کتاب، ادم، حیوان، غوش" یالی سوزلرهم شولار یالی جنس آتاره دگیشلیدیرلر.

انیق و خیالی آتار: انیق آتاردییلنده، انیق و دقیق دوشونجه لری اوز ایچینه الپ، کوپلنچ یاغدایده ال بیلن اللاپ، گوز بیلن گوریپ بولیان ذاتلارینګ ادینه کونکریت یا انیق آتار دیلیار؛ مثلاً: میز، چوکی (اوتورغیچ)، کتاب، قلم، کاغذ، داش و شونګه منګزشر.

خیالی آتار (اسم معنی). دییلنده، اولاری ال بیلن توتیپ، گوزبیلن گوریپ بولمان، انگینګده، خیالینګده، گوزاونګونه گتیریلیان دوشونجه لرینګ آتارینه ایدیلیار. مثلاً: اویقی، دویقی،

سویگی، حرمت، ادب، بخت، ابروی، عقل، پایخاس، جبر و شونگه منگزاش آتلاره اسم معنی یا ابستراکت آتلاردیلیلار (یمین، ۱۳۸۳، ص. ۷۴-۸۱).

تورکمن دیلینده آتلار غورلوشی بویونچه: "ساده، تیرکش، غیسغالدیلان آتلار" یالی توپارلاره بولونیارلر.

ساده آتلار. بیر سوزدن عمله گلیان آتلاره ساده آتلار دیلیلار؛ مثلاً: داغ، دغه، غوم و شونگه منگزشرلر. بولارهم اصل و یاسامه آتلاره بولونیارلر. اصل آتلار شونندان ارتیق بولکلره بولوپ بولمایان آتلاره ایدیلار؛ مثلاً: "شمال، اغاچ، سو، یر،" و شونگه منگزشرلر.

یاسامه آتلار. بو حیلی آتلار دورلی سوزتوپارلاریندان یاسالماغی ممکن بولان و بولکلره بولوپ بولیان آتلاردیر؛ مثلاً: اوتور/غیچ، ایدیم/چی، اوقو/چی، یور/لگه، اوزوم/چیلیک و شونگه منگزشرلر. غوشمه آتلار. بو حیلی آتلار بیردن کوپ سوزلرینگ بیرلشمگیندن عمله گلیار. بولار آتلاردن، ات بیلن ایشلیکلردن، سان بیلن صفتلاردن و شونگا منگزشرلردن دوزولیان آتلاره غوشمه آتلار دیلیلار؛ مثلاً: "کله پاش لیاق، - (کله پاش+لیاق) ویا گونه پاقار، گون دوغدی، غاریاغدی، سخی دوردی، بارسه گلمز، بورجار، اورتا غره، داشتوممک" یالی غوشمه سوزلردن عمله گلن آتلاره غوشمه آتلار دیلیلار.

ب) آتلارینگ یاسالیشی

آتلار مورفولوژیکی یول بیلن یاسالانده، غوشولملار ارقه لی اشاقداقی یالی سوزتوپارلاریندان یاسالیار:

الف) اسملردن ، ب) ایشلیکلردن ، ج) سس و شکل انگلادیان سوزلردن.

الف) اسملردن آتلارینگ یاسالیشی. تازه دوشونجه لری انگلادماق اوچین، ات معنیلی سوزلری انگلادماغه غاتناشیان غوشولملاردان مثاللار: "چی، -چی، -لیق، -لیک (اش+چی-اش+چی+لیق)- اشچیلیق، دمیرچی- دمیر+چی+لیک- دمیرچیلیک" و شونگه منگزشرلر. و یاده کابیر سوزلره غوشولوپ ات یاسایانلار: "بان- باغ+بان، وان، دان- گل+دان" و شونگه منگزشرلر (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۵۱).

اسملردن اساسی ات یاساماغه ایشجنگ غاتناشیان: "چی، -چی" غوشولمالاری، کسپ-کاری، غیلیق- خاصیتی انگلادیان آتلاری یاسایارمثلاً: "سیاستچی، اوقوچی، بالیقچی، یالانچی، گچی".

-چی و -لیق، لیک، غوشولمالاریندن عمله گلن -چیلیق، -چیلیک گورنوشینده سوزلره غوشولوپ، کسپ- کاری، حال- یاغادی، کولپلیگی، انگلادیان آتلاری یاسایارلار. مثلاً: "غوشولوپ، کسپ- کاری، حال- یاغادی، کولپلیگی، انگلادیان آتلاری یاسایارلار. مثلاً: "

معلمچیلیک، خیاطچیلیق، اشچیلیق، دهقانچیلیق، چوپانچیلیق، دمیرچیلیک، غینچیلیق، دوچچولوق، اوباجیلیق.

وینه ده کسپ- کار بیلن باغلانشیقلی و نامه اوچین گرکلیگی انگلادماقده ات یاساماغه ایشجنگ غاتناشیان غوشولمالار: - لیق، - لیک، - لوق، - لوک. "ارچین + لیق، کویک + لیک، ینگ + لیک، اونگ + لوک،" ویاده صفتلاره غوشلانده: "اق + لیق، یمان + لیق، یخشی + لیق، یاده سانلارده: اون + لوق، باش + لیک، تورت + لوک" نتیجه ده بیرزادینگ ادینی یاسایارلار. (ب) آتلارینگ ایشلیکلردن (فعللردن) یاسالیشی.

"-یم، - ییم، - اوم، - اوم" یالی غوشولمالار معنیسی بویونچه حرکتینک نتیجه سینی، مقدار- اولچگی انگلادیان آتلاری یاسایار: مثلاً: "بیچیم، گوچوم، گییم، ادیم،" یالی سوزلر. یاده: "ما، -مه" غوشولمالاری بولارهرحیلی ایمیتلر و کشته بیلن باغلانشیقلی آتلاری یاسایار: "غاتلامه، قورمه، غاینامه، غایاما".

ج) اشقاداقی غوشولمالار، سس و شکل معنیلارینی انگلادماقده اولی خدمتی یرینه یتیرارلر: -یردی، -وتدی، -وردی - (تاق + یردی)، شاقیردی، دوکردی، تیقیردی (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۵۳).

-یلدی، -ولدی - یالپیلدی، شاغیلدی، شولدی، خورولدی، گورولدی، گولدی، گوممولدی.

تورکمن دیلینده غوشما آتلار دورلی سوز توپارلاریندن عمله گلیپ، بیلرلر. مثلاً:

۱. ات + آتلاردان: "انغولاق، گلیاقه، بادامغاباق، دویه دابان" وشونگه منگزشر.
۲. ات + صفتلاردن: "گوککویک، اق التین، قره ات، غره غوش، یارق ایت" و شونگه منگزشر.
۳. ات + ایشلیکلردن (اسم + فعل): "گونه باقار، اتچاپار، داشدفمل، گوزدانگدی" و شونگه منگزشر.
۴. ات + سان (اسم + عدد): "چاربارقل، التی بای، قیرق ایاق، قرق گونلیک، مونگباشی".

صفتلار: بو دوشونجانینگ اچیقلاماسی شيله راک: بیر زادینگ یا دوشونجانینگ حیلینی، خاصیتینی، صفتینی بیر- بیریندن تفاوتلاندیرماق اوچین اولانیلیان اوزباشداق سوزتوپاری حسابلانیلیپ، "ناحیلی؟، ننگسی؟، حایسی؟، دیین سوراغلاره جواب بولوپ گلیان سوزلره صفتلار دیلیار؛ مثلاً: "گینگ میدان، بیکداغ، چیرغیز، ذهینلی اوغلان، عقللی آدم، تورشی اوزوم".

صفتلار غورلوشی تایدان یکی توپاره بولونیارلر:

۱. ساده صفتلار. ۲. غوشمه صفتلار.

ساده صفتلاردییلنده، بیر ذاتلارینگ یادا دوشونجه لرینگ حیلینی، رنگینی، طعمینی، حاتینی، و شونگه منگزشرینی بیر سوزونگ اوستی بیلن انگلادیان صفتلاره ساده صفتلار دیلیار.

ساده صفتلاری هم ایکی توپاره بولوپ گوکزمک ممکن:

۱. اصل صفتلار. ۲. یاساما صفتلار

شو دورشونا اصلیندان صفت انگلادیان، سوزیاسایجی غوشولمالارینگ کمگی بیلن یاسالمادیق صفتلارا اصل صفتلاردییلیار؛ مثلاً: "سویچی، اجی، اگری، دوغری، آق، گوک، قیزیل، یاشیل، یغشی، یمان".

سوزیاسایجی غوشولمالارینگ اوستی بیلن یاسالان، دورلی سوزتوپارلاریندان عمله گلن صفتلاره یاساما صفتلاردییلیار؛ مثلاً: "گینگ میدان، ذهینلی اوغلان، ادبلی غیز، غیزیقلی فلم". غوشمه صفتلاردییلنده، ایکی یادا اوندان کوپ سوزونگ بیرلشمگیندن عمله کلیپ، زادینگ یا دوشونجانینگ حیلینی، بولوشینی، رنگینی، خاصیتینی و شونگه منگزش علامتلارینی انگلادیون صفتلاره ایدیلیور.

غوشمه صفتلاردییلیار؛ مثلاً: "منزل-منزل داغلار، اگرم-بوگرم کوچه لر، قره گوزلی گلین، اق ساچلی انه، اق ساقال بابا، اوزین ساچلی غیز" (یمین، ۱۳۸۳، ص. ۸۴-۸۸).

صفتلارینگ یاسالیشی: تورکمن دیلینده دورلی حیلی غوشمالارینگ اوستی بیلن یاسالان صفتلاری گورمک بولیور:

الف) آتلاردان و بیله کی سوزتوپارلارینداندن دورلی غوشولمالاراقه لی صفتلارینگ یاسالیشی:

۱. -انه - : "دیوانه، ترکانه، غریبانه، نورانه، شاعرانه، مردانه".

۲. -سی - : "تورکمنی پلو، اقجه یی حلوا، تاریخی شخص، اجتماعی ادم، تورکمن ی گییم".

۳. -جانگ، -جنگ - : "قهرجانگ، هوسجنگ، گونجنگ".

۴. -قی، -کی - : "اوباداقی ادم، دوینکی واقعه، الرکی اویا".

۵. -کار - : "جوابکارکاتیب، گناهکار ادم، سبیکارکشی".

۶. -لاق، -لک - : "بورونلاق، اوتلاق، اتلک، سونگکلک، قونلاق".

۷. -لی - : "ادبلی، سوادلی، غیراتلی، ترتیپلی". و.ش.م.

۸. -سیز - : "پیداسیز، سسسیز، دوزسیز، سوادسیز، زهینسیز، سوسیز".

۹. - بی - : "بیناموس، بیمزه، بی غیرت، بی نمازدم".
۱۰. سک - : "هوسک اوغلان، کومورسک اوغری" (Nartyýew, 2009, p. 39-40).
- ب) صفتلارینگ ایشلیکلردن یاسالشی اشقاداقی غوشولمالار ارقالی عمله اشیریلیار:
۱. -اغان، -اگن(ه گن) - : "چاپاغان ات، گزه گن عیال، یاتاغان اوغلان، اویره گن ایت".
۲. -اق، -اک، -ک - : "اغلاق بابک، غورقاق اوغلان، اورکک اشک، اویرک ایت".
۳. -ارمن، -ارمن - : "چاپارمن، الارمن، ادرمن، ایرمن، گیییرمن".وش.م.
۴. -جانگ، -جنگ - : "اوتانجانگ، کاینجنگ، غابانجانگ، اونجنگ".
۵. -ما، -مه - : "اسماچرا، غوراما کورته، سیلکمه تلپک".
۶. -یندی - : "تاپیندی، غالیندی، غرقیندی".
۷. -انچ، -ونچ - : "یوقانچ کسل، قورقونچ خبر".
۸. -یق، -یک، -وک - : "ییرتیق چوال، دشیک غاپ، دوک منجه".
۹. -مزاق، -مزک - : "چامزاق ات، اویرمزک ایت، اوسمزک اوت". (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۷۲-۷۳).

سانلار: سانلار قین مسأله لری چوزمکده (حل اتمکده) ریاضی نینگ، الجبرینگ اساسی عنصری حکمونده، خدمت ادیار. ادملار سانلارینگ اوستی بیلن مقداری، اوزینلیغی، اغیرلیغی، وقتى و شونگه منگزشلری اولچیارلر. شيله لیک بیلن نتیجه ده دیلده هم سانلارینگ خدمتی اولی دیغینی ایتماق بولار.

سانلار سوزجو کلریکی غولوشی بویونچه اشقاداقی یالی توپارلاره بولونیار:

۱. ساده سانلار: "بیر، ایکى و اوچ".
۲. غوشمه سانلار: "التمیش، یتمیش، توقسان"،
۳. دوزملی سانلار: "اونباش، یگریمی التی".
۴. تیرکش سانلار: "یتدی سکگیز، اللى - التمیش" (Nartyýew, 2009, p. 41).

تورکمن دیلینده سانلار معنیسی بویونچه اشقاداقی یالی توپارلاره بولونیارلر:

۱. دوپ سانلار یا مقدار سانلار: "باش، اون، یگریمی و اونوز".
۲. ترتیب سانلار: "باشینجی، اونونجی".
۳. کسر سانلار یا دروپ سانلار: "اوچدن ایکى، تورتدن بیر".

۴. توپارسانلار: "ایکیمیز، اوچویمیز".

۵. تخمینی سانلار: "اون اونباش، اوتوز، قیرق" (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۷۷-۸۰).

چالیشمالار: چالیشمالار بولارهم آتلارینگ، صفتلارینگ، سانلارینگ یرینه چالشیرلیپ اولانیلیورلار.

چالیشما لار معنیلاری بویونجه اشقاداقی یالی توپارلاره بولونیارلر:

۱. ات اچالیشما سی: "من، سن، اول، بیز، سیز، اولار"

۲. گورکزمه اچالیشما سی: "بو، شو، اول شول"

۳. سوراغ اچالیشما سی: "کیم، نامه، نیرا، حاجان"

۴. سان اچالیشما سی: "همه، اهلی، بوتین، باری، کوللی، توتوش، بیرناچه، بیرتوپار، بیراز، کابیر،

بیرانتک، تلیم، انچه، انچه، فلانچه"

۵. نا معلوم اچالیشما سی: "نامه، بیر، فلانی"

۶. غایدیم اچالیشما سی: "اوز"

۷. یوقلوق چالیشماسی: "هیچ"

۸. صفت اچالیشما سی: "هر" (Nartyýew, 2009, p. 42).

ایشلیکلر: بیر یاغداینگ یا بیر ایشینگ بللی بیر وقتینگ ایچینده یرینه یتیریلماگینه ایشلیک یا فعل دییلار؛ مثلاً: "کاسه دولدی، داودگلدی، حمید کسللدی" کمال قورقیزیلدی. (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۸۴-۸۵).

ایشلیکلر اوزلرینینگ غورلوشی بویونجه ساده و غوشمه ایشلیکلره بولونیارلر. بیرسوزدن عبارت بولان ایشلیکلره ساده ایشلیکلر دییلار. ساده ایشلیکلر هم اصل و یاسامه گورنوشده بولیور.

غوشمه ایشلیکلر. غوشمه ایشلیکلر اصلینده تورکمن دیلینده ایشلیکلرینگ سینتکتیک یول بیلن یاسالشیینگ بیر گورنوشیدیر. بو ایشلیکلر ات معنیلر سوزلردن و ایشلیکلرینگ اوزلریندن کومکچی ایشلیکلرینگ غاتناشماغی بیلن عمله گلیار. بولار ساده ایشلیکلره غرانگده چیلشییرملی غیمیلدی - حرکتی انگلادیارلار. شیله لیک بیلن غوشمه ایشلیکلر ایکی و اوندان ارتیق سوزلردن دوزولیپ، اولار توتوشلیغینه چیلشییرملی بیر حرکتی، ایشلیک بیلن انگلادیپ بولماجاق غیمیلدینی انگلادیپ گلیارلر؛ مثلاً: "یازیب الماق، قبول اتمک، غولاق سالماق، خبر برمک".

ایشلیک زمانلاری. بولار شولاردان عبارت:

حاضرکی زمان ایشلیگی. حاضرکی زمان ایشلیگی هم معنیسی بویونچه ایکی توپاره بولونیار:

عمومی حاضرکی زمان: "من اوقیارین؛ سن اوقیاریسینگ؛ اول اوقیاری؛ بیز اوقیاریس؛ سیز اوقیاریسینگ؛ اولار اوقیاریلار." بو زمانینگ یوقلوق غالیپی (فعل منفی) هم "ما، مه" غوشولمه لاری بیلن انگلادیلیار. مثلاً: "اول اوقامیاری، یازمایار یاده اول گیمه یار."

انیق یادقیق: "اولار کوچه ده دور، رستم صنفده اوتیر، ماما اویده یاتیر."

اوتن زمان ایشلیگی: اوقه- اوقادی؛ من اوقادیم. سن اوقادینگ. اول اوقادی. بیز اوقادیق. سیز اوقادینگیز. اولار اوقادیلار. یوقلوغی "ما، مه" غوشولمه لاری ارقه لی انگلادیلیار؛ مثلاً: الدیم- المادیم، یازدی- یازمادی، گلدی- گلمدی و شونگه منگزشر.

گلجکزمان ایشلیگی. گلجکزمان ایشلیگی هم معنی تایدان ایکی توپاره بولونیار:

معلوم گلجکزمان ایشلیگی: من اوقاجاق، سن اوقاجاق، اول اوقاجاق.

نا معلوم گلجکزمان ایشلیگی: من اوقارین، سن اوقارسینگ، اول اوقار؛ بیز اوقاریس، سیز (فرزاد، ۱۳۹۴، ص. ۹۴-۹۵).

اوقارسینگیز، اولار اوقارلار. یوقلوغی: من گلمرین، سن گلمرسینگ، اول گلمز؛ بیز گلمریس، سیز گلمرسینگیز، اولار گلمز.

ایشلیگینگ شرط شکلی: السا، اوقاسا، یازسا، گلسه، گیتسه، قبول اتسه، الپ بیلسه.

ایشلیگینگ بویروق شکلی. مثاللار: "ال+ای+ین، (الایین) ال، ال+سین (الاسین)، ال+ایالی (الایالی)، ال+ای+ینگ (الایینگ)، ال+سین+لار (الاسینلار)." و یاده: "سن گل، اول گل+سین، سیز گل+ینگ."

ایشلیگینگ بویروق شکلینینگ یوقلوغی "ما، مه" غوشولمه سی ارقه لی یوزه چیقیار؛ مثلاً: اوقایین،- اوقامایین، گل- گلمه، بار- بارما، گلسین- گلمسین.

ایشلیگینگ ایسلگ شکلی: هرنا دوستم گلایدی، کاشکی غوی بولایدی، شوییل بیر اکین بولایدی؛ من اوقایدیم، سن یازایدینگ، اول بیلایدی.

ارزو و خیال غالیپلارینینگ ایراتینلیقلاری اشقاداقی یالی انگلادیلیار:

الف) ارزو شکلی؛ مثلاً: "شودعواده تیزراک بیتسه دی، رخصتی تیزراک غوتارسادی، توی هم بولجاق بولسه بولسادی." مونونگده شخص بیلن اوتیگیشی اوتن زمان ایشلیگینینگکا منگزشدیر.

ب) خیال شکلی؛ مثلاً: "من گیت+مکچی، سن گیت+مکچی، اول گیت+مکچی." کوپلیگی هم شونونگیالی.

ایشلیگینگ حکمانلیق شکلی: " گیت+ملی، بار+مالی، ایشله+ملی، اوقا+مالی، اورن+ملی، بیل+ملی؛ گیت+ملی+دال، بار+مالی+دال".

اورتاق ایشلیکلر.

اورتاق ایشلیکلرینگ هم ادیل ایشلیکلر یالی اوچ زمانی بار:

اوتن زمان اورتاق ایشلیگی. ۲. حاضرکی زمان اورتاق ایشلیگی. ۳. گلجکزمان اورتاق ایشلیگی

(۸: ۱۱۲)

حال ایشلیکلر. حال ایشلیک اساسا سوزلمده احوالات بولوپگیلار. اول " -پ، -ایپ، -وپ، -وپ، -پ؛ -ا، -ای، -ای، -یی " غوشولمالارینگ کمگی بیلن یاسالیپ، دورلی معنیلارده اولانیلیارلار؛ مثلاً: -پ، -ایپ، -اوپ، -اوپ، -پ؛ -ال، -پ، -گل، -پ، -دور، -گور، -وپ، -بارلا، -پ، -ایشلا، -پ، "؛ -ا، -ا" دور، -ا دور، -ا، -گور، -ا، -گور، "یورا، -ی، -یورا، "ی، -سورا، -ی، -سورا، -ی".

کم ایشلیکلر: اول گلیان رازق دیر. یا اولارینگ سانی باش دی. ویاذا رستم دوین گلیپدیر. ایش آتالاری. ایش آتالارینی عمله گتیریان غوشولمالار شواشقادقیلاردان عبارت: -ماق، -مک: "بار+ماق، -گل، -مک" یاده: -ما، -مه "بار+ما، -گل، -مه" بولاردان باشغا هم: -یش، -یش، -یش، -وش، -وش، -یش. یالی غوشولمالارهم بار؛ مثلاً: "گید+یش، -سات+یش، -ی، -توت+وش، -ی" یادا "اس، -اس" بار+اس+ی(یوق)، -گید+اس+ی(یوق) "گلمک" کمکچی ایشلیگی بیلن هم اولانیلیار؛ مثلاً: "منینگ مکتبه گیدسیم گلیار" (Öwezow, 2009, p. 207-223).

حاللارینگ غورلوشی بویونچابولونیشی: اصل حاللار، یاساماحاللار. غوشمه-تیرکش حاللار. اصل حاللار. بولاره: ایپر، گیچ، دررو، ایام، حاضر، ایلکی، هنیز (هنوز)، تیز، ایندی، چالت، همیشه، یانگی، مدام، باسیم، شوپله، دستینه، هرگز، هسته، بارها، حالی یالی بیرناچه سوزلردگیشلیدیر؛ مثلاً: سن ایندی ایت! اول دررو تیارلاندی. شوپله گلدی.

یاساماحاللار: شوییلینگ غیشینادوشونریالی دال. اول یازیناایشلیار.

شیله لیک- ده تورکمن دیلی نینگ سوزجوکلری بولومینده بو یوقارداقیلاردان باشغه هم

اوملوکلر: سوزلم ایچینده، سوزلی جینینگ قهرینی، شادلیغینی، غورقوسینی، غینانجینی یوزه چیقارماق اوچین خدمت ادیار. اولار سوزلم ایچینده دورلی حیلی دویغولاری اوران غیسغه، چالت و تحقیق گورنوشده انگلاتماغه اوقیپلیدیر.

اوملوکلرایکی توپاره بولونیار: اصل اوملوکلر. یاسامالوملوکلر

اصل اوملوکلر: ای، -اهی، با، -حا، -حایی، حایی، حیی، هوم-م-م.

ياساما اوملوكلر: "ياشا، باغيشلا (ببخشيد)، ارما، الحفوظ، بركللا ((بارك الله)، اى والله، آل گره ك

بولسه!

اوملوكلرینگ توبارلاره بولونیشی:

۱. شادلیغی انگلادیانلار: "واح - واه، اورا".

۲. خوشامات برمگی انگلادیانلار: "بركلله (بارك الله). توهه لمه".

۳. حیران غالماغی: "به، اى-هاو، باى-با".

۴. اومگی: "باى، باى-باى-او".

۵. غورقماغی: "وا-ا-ا، وای-وای".

۶. غینانجی: "اخ، واخ، واخ-واخ".

۷. ییگرنمگی: "توف، اخ".

۸. چاغیرماغی: "ای، ایو، اهاو، هاو".

۹. خوشلاشماغی: "خوش، الله یالقاسین".

۱۰. بويسانجی: "حاح، حا، حا!" (Öwezow, 2009, p. 50)

سس و شکل آنگلادیانلار: شیله جانلی وجانسیز طبیعتداقی دورلی حیلی اویکونمه لری، سسلری، شکللری انگلادیپ، سوزلشیکه انگلادیلیان فکره جانلیلیق، چپرچیلیک یالی دورلی اوشگونلیلیکلر بریارلر.

سس انگلادیان سوزلر جانلی وجانسیز طبیعتداقی دورلی حیلی سسلری بیلدیریارلر. مثلاً: تارق-تارق، شبر-شبر، شاقیر-شوقور، حاو-حاو، اول غاپینی شارق-شورق یاپدی. و.ش.م.

شکل انگلادیان سوزلر توپاری بولسه، کوپلنچ بیربوغونلی بولوب، مداما دیین یالی، غایتالانیپ اولانیلیارلار: "تارپ-تارپ، شاق-شاق، قیرت-قیرت، لاور-لاور، یالدير-یالدير. ویاده: "گوو-گوولدی"، تاپ-تاپیا، شاغ-شاغغه" (یمین، ۱۳۸۳، ص. ۶۲).

سوزسونگلاری: نارتیوف شیله راک توپارلاره بولوپگورکزیار:

۱. بیله لیک گورکزیانلر: "بیلن، بیله".

۲. غورال گورکزیانلر: "بیلن، بیله، ارقه لی".

۳. وقتگورکزیانلر: "برون، دنگیچ، اونگ، سونگ، اول".

۴. حقیندالیقگورکزیانلر: "حقینده، دوغروسینده".

۵. دنگشدیرمگی: "گورا، غراندا".

۶. منگرتمگی: "دی، دین، کبی، یالی، کمین، دک".
۷. اوغری گورکزیانلر: "باقا، غارشی، طرف".
۸. اورون گورکزیانلر: "انگیر سیندا، اوستونده، استیندا".
۹. مقصد گورکزیانلر: "اوتری، اوچین، اوغروندا، دیپ".
۱۰. چاکلیلیگی گورکزیانلر: "یری، باشغا، غیری".
۱۱. اساسلانماغی گورکزیانلر: "بویونچا" (Nartyýew, 2009, p. 52).

باغلابجیلار

۱. اوغورداشلیغی گورکزیانلر: "و، هم، دا، ده".
 ۲. بولونیشیگی: "کا- کانه- نه، یا- یا".
 ۳. غارشیلیغی: "اما، یونه، ولین".
 ۴. وقتگورکزیانلر: "حاجان، حاجان-دا".
 ۵. سبب گورکزیانلر: "سبی، چونکی".
 ۶. مقصد: "دیپ، اوچین".
 ۷. اییقلاماغی: "که، کیم، دین، دیپ".
 ۸. شرط: "اگر، گر، راست".
 ۹. دوشوندیرمگی: "یعنی" (Nartyýew, 2009, p. 53).
- اونوق بولکلر: تورکمن دیلینده اولانیلیان سوزلرینگ اراسیندا بیرناچه اونوق بولکلر بولوپ، اولار آیری-آیری سوزلره، سوزدوزوملرینه، سوزلملره معنی، مادل، دویغو و بویله کی اووشگونلری بریار.
- اونوق بولکلرانگلادیان معنسی بویونچه اشاقداقی یالی توپارلاره بولونیارلر:
۱. برکتا بشیرغی: "لا، له" گلسنکیز "له"، "سانا، سنه" غوتارسانا، گیتسنه "، "غین،- گین" "الغین، گلگین"، "غون،- گون" "تورغون، گورگون".
 ۲. سوراغی انگلادیار: "می، میی" باردیمی؟، گلدیمی؟.
 ۳. غاتیرغانماغی: "دا،-دا" بار-دا، گلدا".
 ۴. گویچلندیرمگی: "دا،-ده" "سن ده گلدینگمی؟".
 ۵. نیغتاماغی: "ا-ا" الپدیرا".

نتیجه

نتیجه ده، غیسفاچه آیدیلاندا شویله نتیجه چیقارماق بولار، تورکمن ديلي نينگ سوزجوکلريني درنگو اتمک بيلن، تورکمن ديلي نينگ سوزده بای و دورلي گرامري (دستوري) قاعده لاردا ایشلماگه اوقیبلې دیغینی یوزه چیقارماق و شویله ده تورکمن ديلينداکي سوزجوکلري ديلينگ مورفولوژی بولومي اورنيليون مسأللر اساسیندا دورلي سوزتوپارلاري نينگ اساساًهم تورکمن ديلينده: "آتلار، صفتلار، ایشليکلر، چالیشمالار، سانلار، باغلايجيلار، اوملوکلر و سوزسونگي کمکچي لري" يالي سوزتوپارلارينه بولوپ، اولارينگ هريسينه دگيشلي مثاللار درنگه لپ، تورکمن ديلينداکي اولانيليون سوزجوکلري بو تحقيقي مقاله نينگ اوستي بيلن یوزه چیقاريلماغه چالیشيلدي. شویله ده بيرينجيدن، تورکمن ديلينده هم ادیل بویله کی ديل قاعده لارينا بای اوسن ديللر يالي سوزلره و سوزجوکلره بای و ديلينگ دورلي پوداقلاريندا مثال گورکزيپ بولجاقدیغینی، ايکينجيدن هم شو ديل قاعده لاري بيلن غيزيقلا نیون آدملا ر اوجين و همده شو اوردا اوقايون ياشلار اوجين مهم واهميتلي علمی اورنیش بير ایش ديگيني انيقلاپ نتیجه چیقارماغه چالیشيلدي. شویله- ده بو اووردا ایشليون، تورکمن ديلي و ادبياتي بويونجه اوقايان و غيزيقلا نیون آدملا رينگ کولمکی و بو ایشلردن فايده لانمالاري اوجين حاس يرليکلي بير ایش ديپ نتیجه چیقارماق بولار.

ادبيات لار

ايشانچ، ذکرالله. (۱۳۹۳هـ. ش). حاضرکي /وزبيک تيلي سوزجوکلري. کابل: موسسه انتشارات تعليمي.

بهمن، عبدالکریم. (۱۳۸۰ هـ. ش). تورکمن گورنوشي تاريخ دا. پشاور: البيروني پرينتينگ پرس.
توران، عبدالمجيد. (۱۳۸۹هـ. ش). نگاهي بتاريخ و فرهنگ تورکمنها. پشاور: البيروني پرينتينگ پرس.

راسخ يلدرم، محمد صالح. (۱۳۹۴). تاريخ و فرهنگ تورکمنها. کابل: الازهر.

سناغزوي، محمد اکبر. (۱۳۸۰ هـ. ش). دستور زبان دري. کابل: ميوند.

غتيباش فرزاد، عبدالرحيم. (۱۳۹۴هـ. ش). حاضرکي زمان تورکمن ديلي نينگ گرامري.
مزار شريف: صورنگر چاپخانه سي.

فرزاد، عبدالرحیم. (۱۳۹۵) تورکی دیلر و تورکمن دیلی. مجله علمی- تحقیقی جوزجانان، (۲۰)، ۳۷۰-۳۵۳.

فرزاد، عبدالرحیم. (۱۳۹۸هـ. ش). تورکمن دیلی نینگ لکسیکولوژی سینه بیرغارایش. مجله علمی- تحقیقی جوزجانان، (۲۸)، ۱۰۰-۱۱۵.

یمین، محمد حسین. (۱۳۸۳ هـ. ش). دستور معاصر زبان فارسی دری. کابل: میوند.

یمین، محمد حسین. (۱۳۸۹ هـ. ش). واژه شناسی در زبان پارسی دری. کابل: سعید.

Öwezow, Yazmyrat. (2010). *Türki dilleriň deňeşdirme gramatikasy*. Aşgabat: Bilim ministirligi.

Öwezow, ýazmyrat. (2009). *Häzirki zaman türkmen dili morpologiýa okuw leksiýasy*. Türkmenabat: seýdi inistituti..

Nartyýew, Nurýagdy we Jumaýewa, M. (2009). *Türkmen dili, Dil we ýazuw sözleşişiniň amalyýeti*. Türkmenabat: seýdi inistituti.

Nartyýew, Nurýagdy. (2010). *Türkmen dili, Giriş we leksika*. Türkmenabat: seýdi inistituti